

СЪДЕБНО УСТАНОВЕНОТО ЗАДЪЛЖЕНИЕ ЗА ИЗДРЪЖКА
И УСТАНОВИТЕЛНИЯТ ИСК ПО ЧЛ. 439, АЛ. 2 ОТ ГПК*Ивайло Донеv*JUDICIALLY ESTABLISHED OBLIGATION FOR ALIMONY
AND CLAIM UNDER ARTICLE 439, PARAGRAPH 2 OF THE BULGARIAN
CODE OF CIVIL PROCEDURE*Ivaylo Donev*

Abstract: This article considers the practical aspects of the protection and establishment of the fulfillment of the court-established legal obligation for maintenance by the parent who has not been granted the exercise of parental rights and has been sentenced to pay maintenance by virtue of a court act. The elements of the legal relationship, which arises in the judicially established obligation for maintenance and the possibilities of the obliged party to protect the lawfully executed bona fide execution outside the court act, assigning him the manner of execution through the declaratory action under Article 439, Paragraph 2 of the Bulgarian Code of Civil Procedure.

Keywords: child, alimony, parent, civil claim.

Правото на издръжка по смисъла на българското семейно право може да се определи като въздигнатото от закона в правно задължение изпълнение на нравствен дълг, който се основава на морала и житейската целесъобразност в рамките на семейството и друг нормативно установен кръг от лица, на които законът възлага задължение за издръжка. Правото на издръжка на оправомощените лица поражда насрещното задължение за издръжка, изразяващо се в осигуряване на средства за съществуването и благополучието на лицата, имащи право на такава. Семейноправната издръжка се дължи по силата на закона, т.е. при наличието на законово установените предпоставки и без да е необходимо нечие изявление¹.

Правото и задължението за издръжка имат своята основа в целите и принципите на Семейния кодекс и принципа за особена за-

крила на децата. В Глава десета „Издръжка“ от Семейния кодекс² са уредени отделните аспекти и характерът на института на издръжката, пораждането, развитието и прекратяването на правоотношението, имащо съдържание, правото и насрещното задължение за издръжка. Многообразието и различното развитие на отделните обществените отношения не могат да се обхванат в рамките на никой нормативен акт. В същото време особена социална значимост на правото на издръжка и фактът, че най-често негов титуляр са децата като най-уязвима социална група в обществото, обуславя необходимостта от по-задълбочено изследване, проучване и анализиране на всички хипотези, касаещи правата и задълженията, свързани с правото на издръжка по смисъла на Семейния кодекс.

Настоящата статия предлага кратко изследване на способите за защита на родителя,

¹ Цанкова, Ц., Марков, М., Станева, А и др. Коментар на Семейен кодекс. София: ИК Труд и право, 2015, с. 448.

² Семейен кодекс, обн. ДВ, бр. 47 от 23.06.2009 г. в сила от 01.10.2009 г.

на когото по силата на съдебен акт е установено съответното задължение за издръжка по отношение на лице, свързано с него по силата на кръвна връзка или осиновяване, в случаите когато малолетното или непълнолетното дете получава своята издръжка лично, чрез предоставяне на парични средства и/или чрез предоставяне на средства в натура, без съдействието на другия родител. По-конкретно е разгледана възможността за защита посредством отрицателния установителен иск по чл. 439, ал. 2 от ГПК и хипотезата, в която родителят, осъден да заплаща издръжка на своето дете, фактически полага грижите и осигурява издръжката на своето дете въпреки поставено от съда съдебно решение, поради нежелание или липса на възможност за полагане на грижи от другия родител. Извън обхвата на изследването остават юридическите факти, въз основа на които възниква задължение за издръжка и пораждат се облигационни, а не семейноправни задължения, напр. задължението за издръжка, породено при договора за гледане, и издръжка, договор за дарение, и др.

Липсата на по-задълбочено проучване по разглежданата хипотеза води до постановяване на противоречива практика от съдилищата, защото най-често съдът изхожда от правилата за субективните предели на постановения съдебен акт, в резултат на който е установено задължението за издръжка и неговата задължителност за страните³. От друга страна, следва да се вземе предвид, че продължаването на плащането на издръжка по силата на съдебния акт в случаите, когато детето фактически живее и се издържа от родителя, който е осъден да заплаща издръжката след поставено съдебно решение, е морално и житейски неоправдано, тъй като плащането на издръжката, определена съгласно постановения съдебен акт, няма да изпълнява функцията на института на издръжката, а именно да осигурява материалното и физическото благосъстояние на детето и да покрива неговите нужди.

За да достигнем до по-конкретния анализ на обекта на настоящото изследване, ще

се спрем накратко върху елементите на семейноправното правоотношение по задължението за издръжка, породено в отношенията между родител и дете. Субектите на правоотношението са лицата, задължени за издръжка, и нуждаещите се, в полза на които се създава субективно право. Тъй като задължението за издръжка се основава на семейните отношения, то субекти на правоотношението могат да бъдат само физически лица.

Обект на правоотношението е издръжката на нуждаещия се. Задължението се изпълнява с доставката на алименти. В юридическата литература под алименти се разбира всичко, което е необходимо за задоволяване на нуждите в живота на човека⁴. Т.е. обектът на правоотношението на съдебно установената издръжка по презумпция следва да съвпада с обекта на издръжката, която родителите дължат на своите деца в случаите, когато те живеят съвместно в едно домакинство. В най-често срещаната хипотеза, когато родителят, който е осъден да заплаща издръжка на своето дете, не живее заедно с другия родител и детето, задължението за издръжка се трансформира в конкретно парично задължение за издръжка.

Правата и задълженията по конкретното семейноправно правоотношение за издръжка са насрещни и за тях е характерно, че са с *периодичен (повтарящ)* характер. Изпълнението на задължението за издръжка не е еднократен, а повтарящ се акт, който се лимитира нормативно и се преустановява с навършването на определена възраст от детето и/или настъпване на определени обстоятелствата, обусловили съдебно установеното задължение за издръжка. Задълженията за издръжка са строго лични задължения – *intuitu personae*. Те са неразривно свързани с личността на задълженото лице, оправомощения и с отношенията между тях. Също така задълженията за издръжка са винаги *безвъзмездни*. В полза на този, който е задължен да осигурява определената издръжка, не възниква право да иска връщане на даденото, нито на насрещна издръжка или друга престация⁵.

³ Решение №3760 от 30.10.2017 г. по гр.д. 6550 от 2017 г. по описа на Районен съд – Пловдив, ГО, IX граждански състав.

⁴ **Бъров, Б.** Задължението за издръжка. София: Изд. на БАН, 1956, с. 17.

⁵ **Ненова, Л.** Семейно право – тълкувателен справочник. София: Изд. „Д-р Петър Берон“, 1990.

Правното задължение за издръжка е винаги съдебно установено право. То възниква при липсата на доброволно изпълнение и се явява сурогат на задължението на родителите да полагат грижи и да осигуряват физическото, умственото, нравственото и социалното развитие на детето, неговото образование и неговите лични и имуществени интереси съгласно правилата на чл. 125 от СК. Определянето се извършва със съдебен акт, който има осъдителен диспозитив и е изпълнително основание, въз основа на което може да се образува изпълнително производство по реда на ГПК. Съгласно решенията, с които се постановяват и определят правото и размерът на присъдената издръжка, същата се дължи чрез родителя, при когото детето живее до настъпване на обстоятелства, водещи до изменение или отпадане на задължението за издръжка.

В последните години все по-често срещаната житейска ситуация в отношенията между родители и деца след съдебно предоставяне на упражняване на родителските права и определено местоживее на детето, определянето на режима на лични отношения на детето и единия родител и определяне на длъжимата издръжка от страна на родителя, при когото детето не живее, е да е налице несъответствие между съдебно определеното местоживее и фактическото полагане на преките грижи върху малолетното/непълнолетното дете. С развитието на социалния и икономическия живот нерядко малолетните или непълнолетните деца живеят при родителя, който е осъден да заплаща тяхната издръжка, като последният най-често я престира в натура и/или в пари – лично, а не чрез другия родител, дори и без да е проведено производство по реда на чл. 59, ал. 9 от СК за промяна на съдебно определените мерки относно местоживееето на детето, режима на лични отношения и длъжимата издръжка.

В тази хипотеза възниква въпросът дали родителят, осъден да заплаща издръжка на своето дете, длъжник по силата на диспозитива на съдебния акт по съответното дело, дължи плащането на присъдената, но неплатена издръжка, ако той живее със своето дете, полагал е грижи за него и е престира своята издръжка лично, без участието на другия ро-

дител и без да е проведено съдебно производство, с което да е изменено съдебно определеното му задължение?

Въпросът е особено актуален и практически значим, а не на последно място и решаван противоречиво от различните съдебни състави. Много често родителят, определен от съда като такъв, следващ да упражнява родителските права спрямо малолетното или непълнолетното дете и чрез когото следва да се заплаща присъдената издръжка, фактически не упражнява родителските си права, не се грижи за детето и не осигурява неговата издръжка. В същото време обаче той е активно процесуално легитимиран да образува изпълнително производство пред съдебен изпълнител и да претендира присъдените суми от другия родител длъжник, дължащите се по силата на постановеното съдебно решение.

Логиката на отговора следва да се търси в характера на задължението за издръжка, правната му природа и основните принципи на семейното и гражданското право. Титуляр на правото на издръжка е винаги и само детето, а не неговият родител, при когото то следва да живее по силата на съдебния акт. Задължението за издръжка може да бъде съдебно установено от съда в рамките на различни производства: по реда на чл. 127, ал. 2 от СК, след постигнат развод по взаимно съгласие по реда на чл. 50 от СК, развод по исков ред по реда на чл. 49 от СК или при определена издръжка в резултат на друго производство.

При съдебно установено задължение за издръжка, независимо от вида и характера на проведеното производство за определяне на задължението, в случаите, в които детето живее и се издържа от този родител, който е задължен да заплаща издръжката, получавайки същата в натура и/или в пари, задължението се счита за изпълнено, макар и установените суми за издръжка да не са заплащани чрез другия родител. В случай че родителят, който по силата на съдебния акт следва да получава длъжимата издръжка, като родител, упражняващ родителските права, е образувал изпълнително производство, но не полага реално длъжимите грижи изцяло или за отделни периоди, задълженият родител може да се защи-

ти с с установителен иск по реда на чл.439, ал. 2 от ГПК.

С установителния иск по чл. 439, ал. 2 от ГПК длъжникът може да доказва изпълнение на дължимата престация по отношение на факти, настъпили след приключване на съдебното дирене. В хипотезата на чл. 439, ал. 2 от ГПК длъжникът в изпълнителното производство може да оспори чрез иск изпълнението, като поиска установяване несъществуването на задължението му, основавайки се на факти, настъпили след приключване на съдебното дирене в производството, по което е издадено изпълнителното основание⁶. Влязлото в сила съдебно решение установява правото към момента на приключване на съдебното дирене. Това са обективните предели на силата на пресъдено нещо, а самата сила на пресъдено нещо не консервира самото правоотношение⁷. Неговото развитие и настъпилите последващи факти следва да бъдат отчетени като правно-релевантни по-конкретното правоотношение.

Въпросът дали вземането за издръжка като относително субективно право, принадлежащо на детето, може да бъде предмет на самостоятелен установителен иск в рамките на образувано изпълнително производство, е решаван противоречиво в съдебната практика. Както вече беше отбелязано, част от съдебните състави дават приоритет на поставения и установяващ съдебното задължение за издръжка акт на съда. Други състави намират, че подобен тип исково производство е напълно допустимо. Логично, поради появилите се противоречия, се стига и до отнасянето на въпроса пред ВКС. В свое определение състав на ВКС постановява, че безспорно издължаването на вземането, настъпило след приключването на съдебното дирене в производството, по което е издадено изпълнителното основание, е нов факт по смисъла на чл. 439, ал. 2 от ГПК, който е основание за допустимостта и възможността за оспорване дължимостта на вземането за издръжка⁸.

Въпросите „следва ли да бъде събирана принудително издръжка от родител, на когото не е предоставено упражняването на родителските права и който е осъден да заплаща такава, но който през целия период на претендираната издръжка фактически е упражнявал родителски права и е отглеждал малолетно дете; следва ли да се приеме, че по този начин родителят е изпълнил установеното със съдебното решение задължение“ са били обект на касационното производство по гр.д. 90/2011 г. по описа на ВКС, IV гражд. отделение.

Върховните съдии безспорно приемат, че макар да и е установено парично задължение за заплащане на издръжка между правоимащия и родителя, дължащ издръжка, то трансформацията на задължението в такова изпълнявано в натура и/или смесено в пари и натура е правомерно юридическо действие от страна на родителя и то погасява напълно неговото задължение. В чл. 146, ал. 1 от СК не е споменато как точно родителят предоставя дължимата издръжката: в пари или натура. Съдебната практика и теорията са категорични, че плащането на издръжка в пари, макар и най-честа, е само една от формите на издръжка⁹. Именно паричното задължение е най-подходящо при отношения, довели до прибегване към съдебно производство, установяващо размера на задължението за издръжка. Семейният кодекс обаче не изключва осигуряването на издръжка в натура.

В постановените в подобен род случаи актове върховните съдии, отчитайки спецификата на правото на издръжка като такова, което е установено и принадлежи на детето, приемат, че в случаите, когато решението относно родителските права не е приведено в изпълнение, а след приключване на съдебното дирене в първоначалното съдебно производство относно издръжката, детето е живяло с родителя, на когото не е предоставено упражняването на родителските права, и този родител е полагал за него дължимите грижи, вкл.

⁶ Определение №364 от 17.05.2018 г. по гр.д. 238/2018 г. на Върховен касационен съд, IV гр. отделение.

⁷ Сталев, Ж. и кол. Българско гражданско процесуално право. София: Сиела, 2012, с. 1150.

⁸ Определение №135 от 02.02.2016 г. по гр.д. 5651/2015 г. на Върховен касационен съд, III гр. отделение.

⁹ Решение № 134 от 25.06.2012 г., по гр.д. 90/2011 г. на Върховен касационен съд, IV гр. отделение.

като му е предоставял необходимите средства за задоволяване на потребностите му, задължението му за издръжка следва да се счита изпълнено, респ. правото на издръжка на детето следва да се счита погасено чрез предоставянето ѝ¹⁰.

Отчетено е още, че е без значение дали родителят, дължащ издръжка, е имал правно основание да упражнява родителските права, вкл. чрез постигнато извънсъдебно споразумение, дали е била налице законна причина за прекратяване или изменение на издръжката или друго обстоятелство, при настъпването на което законът да предвижда освобождаване от задължението за плащане на издръжка. В посочения съдебен акт се заключава, че да се приеме противното, би означавало родителят да престава два пъти по едно и също задължение. Това мнение се поддържа и в правната теория, където е отчетено, че макар и ползващо се със сила на пресъдено нещо, регулиращото действие на решението по делата за издръжка разкрива известни специфики, след изтичане на определен период от време и настъпване или изменение на факти с правосъздаващо, правопроменящо и правопогасяващо значение¹¹.

Разглежданият установителен иск е от категорията на отрицателните установителните искове по чл. 124, ал. 1 от ГПК, с които се установяват факти. Фактите, които следва да са предмет на иска, трябва да са възникнали след приключване на съдебното дирене в съответното съдебно производство. Именно този момент предпоставя допустимостта на иска по чл. 439, ал. 2 от ГПК, тъй като фактите, възникнали преди приключване на съдебното дирене независимо дали са релевиранни от страните, или не са били фактическата основа за постановяване на съдебния акт. Активно процесуално легитимирана страна по иска по чл. 439, ал. 2 от ГПК е родителят, дължащ издръжката. Пасивно процесуално легитимирана страна е детето, действащо чрез другия

родител или лично със съгласието на другия си родител, в зависимост от това дали същото е малолетно, или непълнолетно към момента на завеждане на исковата претенция. При предявен отрицателен установителен иск по чл. 439, ал. 2 от ГПК в тежест на ищеца е да докаже, че след приключване на съдебното дирене в производството, по което е издадено изпълнителното основание, са настъпили факти, които водят до погасяване на установеното изпълняемо право на ответника – кредитор по материалното правоотношение.

Нещо повече родител дължник по изпълнително производство по задължение за издръжка, който фактически се грижи за своето дете и го издържа или е предоставял лично установената му в задължение издръжка, може да се търси защита и установяване на факта на изпълнение на своето задължение по реда на чл. 439, ал. 2 от ГПК и когато плащането на присъдената издръжка се осъществява по реда на Наредбата за определяне на реда за изплащане от държавата на присъдена издръжка¹², когато законодателят е делегирал изплащането на определената от съда издръжка на съответната община.

Възможността на родителя, който е осъден да заплаща издръжка на детето си, да се защити с друг иск за издръжка срещу другия родител, също не е изключена. Родителят, който е започнал активно да се грижи за детето и да осигурява неговата издръжка, може да инициира производство по чл. 59, ал. 9 от СК за изменение на определения с последното съдебно решение между него и другия родител режим на лични отношения, размера и дължимостта на присъдената издръжка, местоживеенето на детето и упражняването на родителските права.

Също така ВКС допуска родителят, който се грижи и издържа детето, като осигурява лично на детето неговата издръжка, да се защити с отделен иск за издръжка без да се води отделно производство по чл. 59, ал. 9

¹⁰ Пак там.

¹¹ Пеков, Й. Защита на правото на издръжка. София: Наука и изкуство, 1982.

¹² Наредба за определяне на реда за изплащане от държавата на присъдена издръжка, приета с ПМС № 167 от 17.06.2011 г., обн. ДВ, бр. 48 от 24 юни 2011 г., изм. и доп. ДВ, бр. 22 от 16 март 2012 г.

от СК¹³. Искът се предявява от името на малолетното дете, като родителят, който фактически се грижи за него и осигурява неговата издръжка, е негов законен представител, а когато детето е непълнолетно, родителят може да даде съгласие непълнолетното дете да предяви иск за издръжка срещу другия родител. Тъй като титуляр на правото на издръжка е детето, споровете относно упражняването на родителските права не следва да рефлектират върху неговото право на издръжка от родителя, който не я предоставя в натура или парично. Родителят, който не е лишен от родителски права и полага непосредствените грижи за отглеждането и възпитанието на детето, може да предяви иск за издръжка от името на малолетното дете като негов законен представител, както и да даде съгласие непълнолетното дете да предяви иск за издръжка спрямо другия родител.

В последните две хипотези защитата на родителя, който е осъден да заплаща издръжка на детето си, е по-скоро защита занаяпред – *ex tunc*, когато той възнамерява да се грижи и за в бъдеще за своето дете. Защитата с отрицателния установителен иск по реда на чл. 439, ал. 2 при образувано изпълнително производство или при лично престирана издръжка на детето е защита с обратно действие – *ex tunc*, за факти, възникнали след приключване на съдебното дирене в процеса. Отделните видове защити не се изключват взаимно и могат да се кумулират в зависимост от конкретната фактическа ситуация.

При изменение на обстоятелствата, свързани с правоимащия да получава издръжката или задължения да я получава, присъдената издръжка може да се измени или прекрати. В първата хипотеза говорим за изменение на издръжката, като тя е свързана най-често с повишаване, респ. намаляване на възможностите на лицето, задължено да я предоставя, или респ. промяна във нуждите на лицето, което има право на издръжка, като изменението следва да е трайно и съществено.

Във втората хипотеза става дума за погасяване на издръжката. Общите хипотези за това са навършване на пълнолетие на детето,

в полза на което е определена издръжката, смърт на някоя от страните по правоотношението с оглед характера на задължението, пълно осиновяване на детето, прекратяване на осиновяването, ако задълженото лице е дължало издръжка в качеството си на осиновител или в случаите, посочени в разпоредбата на чл. 151, ал. 2 във вр. с чл. 151, ал. 1 от СК. Погасяването на задължението за издръжка се реализира и чрез неговото плащане за съответния период. Способ за погасяване на дължима и неплатена издръжка, дори в рамките на образувано изпълнително производство, несъмнено е и отрицателният установителен иск по чл. 439, ал. 2 от ГПК, при положение, че той е основателен, в хипотезата на лично полагане на грижи и престиране на издръжка в пари и/или натура в полза на правоимащия.

Дискусията относно правната уредба на правото на издръжка и развитието на семейноправното правоотношение, имащо за съдържание правото и задължението на издръжка между родителя, осъден да я заплаща, и детето, в чиято полза последната се дължи, е обект на много изследвания и предизвиква интерес с оглед сериозността и актуалността на темата.

Липсата на изрично уредена в закона възможност действията на родител, осъден да заплаща издръжка на своето дете по силата на съдебно решение, да бъдат напълно правомерни и законосъобразни, може да доведе до ограничаване правата на родителя, изпълняващ добросъвестно задължението си да предоставя издръжка. Неминуемо това би рефлектирало и върху интересите на детето. Тази липса се дължи на практическата невъзможност всеки конкретен юридически факт от действителността да бъде изрично закрепен в хипотезата на конкретна правна норма. В същото време обаче особеното значение на правото на издръжка, респ. на задължението за издръжка в рамките на семейното право, обосновава нуждата от по-задълбочен анализ и разглеждане на всички възможни хипотези от развитието на правоотношението между лицата по задължението им за издръжка и

¹³ Решение № 109 от 05.05.2016 г., по гр. д. № 2162/2015 г. на Върховен касационен съд, III, гр. отделение.

способите за гарантиране правата на страните по правоотношението.

Налице са различни способи за защита на правото на добросъвестния родител, който изпълнява своя нравствен дълг, установен по съдебен ред. Той може да осигурява грижите и издръжката на своето дете в натура, дори и в случаите на предходно съдебно решение, в което е осъден да заплаща издръжка на детето си чрез другия родител. Всички средства, изрично уредени от законодателя или имплицитно съдържащи се в разпоредбите на закона, целят да гарантират и защитят пряко интереса на родителя, който осигурява дължимата издръжка и косвено интереса на детето – субект на правото на издръжка.

Също така неоснователното простиране на парични средства от единия родител на другия в изпълнение на съдебно установено задължение за издръжка, без последният да полага непосредствените грижи за детето на страните, би довело до неоснователно обогатяване на родителя, чрез когото издръжката следва да се получава. Като основен принцип на гражданското право, познат още на римското право и формулиран от класическия римски юрист Помпониус, забраната за неоснователно обогатяване (*de in rem verso*) е правно отражение на концепцията за естествената справедливост¹⁴.

Именно искът с правно основание чл. 439, ал. 2 от ГКП е средството за защита на добросъвестната страна да защити своите права и да преустанови неоснователното обогатява-

не на другата страна по правоотношението, дори и в рамките на образувано изпълнително производство за принудително събиране на вземането за издръжка, тъй като, макар и съдебно установено, даденото задължение, при определени обстоятелства може да се окаже материално незаконосъобразно и недължимо, а изпълнението му да представлява неоснователно обогатяване.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Бъров, Б. Задължението за издръжка. София: Изд. на БАН, 1956. // **Barov, B.** Zadaljenieto za izdrajka. Sofia: Izd. na BAN, 1956.

Ненова, Л. Семейно право на РБ. София: Софи-Р, 2009// **Nenova, L.**, Semejno pravo na RB. Sofia: Sofi-R, 2009.

Ненова, Л. Семейно право – тълкувателен справочник. София: Изд. Д-р Петър Берон, 1990. // **Nenova, L.** Semejno pravo – talkuvalten spravochnik. Sofia: Izd. „D-r Petar Beron“, 1990.

Пеков, Й. Защита на правото на издръжка. София: Наука и изкуство, 1982. // **Pekov, J.** Zashtita na pravoto na izdrazhka. Sofia: Nauka i izkustvo, 1982.

Сталев, Ж. и кол. Българско гражданско процесуално право. София: Сиела, 2012. // **Stalev, G i kol.** Bulgarsko grazhdankso protsesualno pravo. Sofia: Ciela, 2012.

Цанкова, Ц., Марков, М., Станева, А и др. Коментар на Семейен кодекс. София: ИК „Труд и право“, 2015. // **Cankova, C., Markov, M., Staneva., A. i dr.**, Komentar na Semeen kodeks. Sofia: IK „Trud i pravo“, 2015.

¹⁴ <http://gramada.org> – Неоснователно обогатяване по чл. 59 ЗЗД в юриспруденцията на ВКС (преглед на съдебната практика)